

Akta notarialne Kalisza z okresu międzywojennego (1918-1939)¹

W Polsce zainteresowanie aktami notarialnymi pojawiło się dopiero po zakończeniu drugiej wojny światowej, gdyż wiele bezcennych archiwaliów w wyniku działań wojennych i eksterminacyjnej polityki okupanta hitlerowskiego zostało bezpowrotnie zniszczonych i rozproszonych. Wtedy też pojawiły się próby poszukiwań innych źródeł. Okazało się, iż odnotowano niewielkie zniszczenia w zasobach notarialnych i hipotecznych. Przykładowo tylko w Warszawie, gdzie zniszczenia źródeł prymarnych i materiałów bibliotecznych sięgnęły prawie dziewięćdziesięciu procent zasobów, ocalało dziewięćdziesiąt osiem procent akt notarialnych. Można skonstatować, iż były to jedyne źródła prymarne, które ocalały nieomal w całości, a ich walor dla badaczy stał się znaczący².

W Archiwum Państwowym w Kaliszu zachowały się na przykład takie akta notarialne jak dokumenty kupna – sprzedaży³; protesty weksli⁴; ugody⁵; pokwitowania⁶; akty darowizny⁷; pełnomocnictwa (plenipotencje)⁸; umowy przedmałżeńskie (interczyzy)⁹;

¹ Szerzej zagadnienia te omawiam w książce pt. „Notariat Miasta Kalisza w dobie dwudziestolecia międzywojennego (1918-1939)” wydanej przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w 2012 roku

² H. Chamera, *Akta hipoteczne i notarialne jako źródła badań nad księgozbiorem prywatnymi XIX-XX wieku. Zagadnienia metodologiczne*, [w:] „Z badań nad księgozbiorem historycznymi” 1977, z. 3, s. 5-9

³ Archiwum Państwowe w Kaliszu (dalej: „APK”), np. Akta notarialne Józefa Dzierzbickiego z 1929 roku, sygn. 3, akt 53

⁴ APK, Akta notarialne Aleksandra Blizińskiego z 1922 roku, sygn. 26, akt 130

⁵ APK, np. Akta notarialne Jana Wyganowskiego z 1918 roku, sygn. 88, akt 424

⁶ APK, Akta notarialne Aleksandra Blizińskiego z 1928 roku, sygn. 39, akt 167

⁷ APK, Akta notarialne Romana Kamińskiego z 1939 roku, sygn. 15, akt 867

⁸ APK, Akta notarialne Jerzego Metelskiego z 1939 roku, sygn. 21, akt 152

⁹ APK, Akta notarialne Feliksa Bruśnickiego z 1919 roku, sygn. 85, akt 218

świadczenia ślubu¹⁰; testamenty¹¹; akty zejścia (akty zgonu)¹²; inwentarze¹³; zaświadczenia o pochodzeniu, wykonywanym zawodzie czy przysługującym prawie własności lub możliwości jego nabycia¹⁴. W aktach kaliskich notariuszy z okresu międzywojennego można odnaleźć dokumenty spisane nie tylko w języku polskim, ale także rosyjskim¹⁵, niemieckim¹⁶, a nawet angielskim, ale jest to sporadyczne¹⁷. Poniżej zostanie omówionych kilka wybranych rodzajów dokumentów, występujących wśród aktów notarialnych.

Inwentarze stanowią cenne źródło informacji nie tylko dla historyka, badacza historii gospodarczej, ale także socjologa, etnografa czy kulturoznawcy. Albowiem zawierano w nich dość obszerne opisy nieruchomości i rzeczy ruchomych, w tym niekiedy dzieł sztuki, należących do osób z różnych warstw społecznych. Na ich podstawie można poznać majątność albo zadłużenie, bądź stan gospodarstwa chłopskiego, dominium ziemskiego, posiadłości mieszczańskiej lub przemysłowej. Inwentarze sporządzano z myślą o sprzedaży, dzierżawie, ogłoszeniu upadłości przedsiębiorstwa, licytacji, podziale lub nabyciu spadku.

Na podstawie inwentarzy historyk może zorientować się w strukturze posiadłości samorządowych/komunalnych, ziemskich, handlowych albo przemysłowych. Przykładowo, rozeznac się w podejmowanych inwestycjach; położeniu i opisach zabudowań (np. folwarków, osad włościńskich, stodół, młynów, browarów) wraz z terenami zielonymi (np. ogrodami, pojedynczymi drzewami, pastwiskami, łąkami, lasami); wysokości podatków i kosztów utrzymania; zobowiązaniach w naturze; rodzajach upraw i hodowli; zapasach żywności. Z kolei ze spisów handlowych możemy dowiedzieć się, skąd pozyskiwano surowce oraz gdzie sprzedawano produkty. Wiele danych można znaleźć na temat warsztatów rzemieślniczych. Sporo też w spisach inwentarzowych materiału, z którego można wyciągnąć wnioski odnośnie ówczesnych warunków pracy i płacy w przemyśle, rzemiośle i na roli, gdyż szczegółowe wyliczenia dotyczą często liczby pomieszczeń oraz ich lokalizacji, opisów maszyn oraz narzędzi gospodarczych.

Inwentarze poszczególnych notariatów, pomimo jednostkowych opisów różnych przypadków, w swojej masie odzwierciedlają stan majątkowy danej populacji, sposoby zdobywania środków do życia, warunki wykonywanej pracy na roli, w przemyśle lub handlu.

¹⁰ APK, Akta notarialne Wojciecha Cybulskiego z 1919 roku, sygn. 150, akt 460

¹¹ APK, np. Akta notarialne Zbigniewa Dulęby z 1935 roku, sygn. 6, akt 262

¹² APK, np. Akta notarialne Aleksandra Rudzkiego z 1921 roku, sygn. 23, akt 1216

¹³ APK, np. Akta notarialne Aleksandra Blizińskiego z 1923 roku, sygn. 28, akt 300

¹⁴ APK, Akta notarialne Aleksandra Blizińskiego z 1922 roku, sygn. 26, akt 181

¹⁵ APK, Akta notarialne Jana Wyganowskiego z 1918 roku, sygn. 88, akt 424

¹⁶ APK, Akta notarialne Jana Wyganowskiego z 1918 roku, sygn. 88, akt 1055

¹⁷ APK, Akta notarialne Józefa Frycza z 1934 roku, sygn. 10, akt 40

Wśród dokumentów notarialnych najczęściej można spotykać akta kupna i sprzedaży. Tak zresztą pozostało do współczesności. Przedmiotem umów kupna i sprzedaży była zwykle ziemia, nieruchomości mieszkalne, manufaktury przemysłowe, narzędzia pracy, surowce i towary.

Ze względu na dominację przemysłu włókienniczego¹⁸, często występującym przedmiotem kupna i sprzedaży w międzywojennym Kaliszu były surowce oraz produkty typu wełna, przędza, sukno, barwniki, itp.

Akty kupna i sprzedaży okresu międzywojennego ilustrują kierunki handlu kaliskich producentów i handlowców z przedsiębiorcami krajowymi i zagranicznymi, w szczególności rosyjskimi, ze względu na wcześniejsze koneksje handlowe w czasach zaborów.

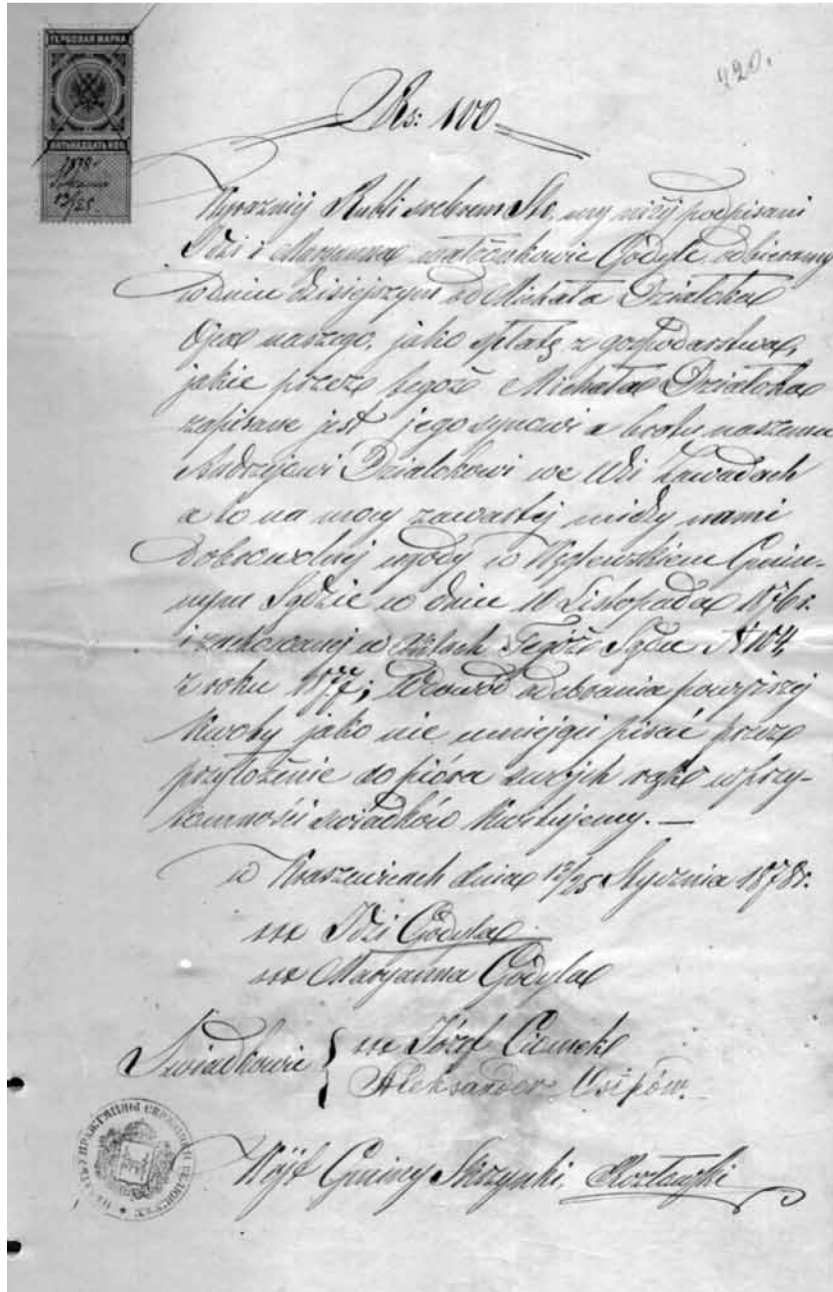
Szczególnym typem dokumentów notarialnych były przez dziesięciolecia i nadal pozostają testamenty. Dla historyka mogą być pomocne, gdyż zawierają obszerne informacje o stanie majątkowym. Ponadto dostarczają wiedzę o sposobie myślenia i pojmowania własnego miejsca w określonym kręgu kulturowym oraz stratyfikacji społecznej ze względu na zajmowane miejsce, zawód i stan zamożności.

Istotne znaczenie mają również akty notarialne zwane intercyzami, czyli umowami przedślubnymi. Akty te ilustrują nie tylko mentalność, ale zawierają często bardzo szczegółowe opisy i wyliczenia składników majątkowych wnoszonych przez przyszłych małżonków. Inne były wśród chłopów, gdzie dominowała ziemia, inwentarz żywy, zobowiązania alimentacyjne wobec rodziców. Z kolei w intercyzach mieszczańskich zobowiązania materialne opierały się o nieruchomości, warsztaty rzemieślnicze, bądź placówki handlowe. W aktach notariuszy kaliskich okresu międzywojennego odrębnym i wyjątkowo interesującym segmentem są intercyzy żydowskie, a także polsko-żydowskie oraz polsko-niemieckie. Było to bowiem miasto wielokulturowe, w którym częściej niż w innych polskich miastach zawierano małżeństwa mieszane.

Do innych aktów notarialnych należą ugody. Podobnie jak w innych okresach historycznych, tak też w okresie międzywojennym spotykano spory sąsiedzkie o grunty, zabudowania, a nawet zwierzęta, itp. Waśnie natury społecznej są niewątpliwie bardzo skomplikowane. Niemniej ważne, iż wiele takich sporów zażegnano na drodze ugody. Zawierane ugody niewątpliwie przyczyniały się do zapewnienia stabilności nie tylko stosunków prawnego – społecznych, ale i obrotu gospodarczego. Należy to podkreślić, zwłaszcza, iż Kalisz w okresie międzywojennym był miastem wielokulturowym, w którym żyli obok siebie ludzie różnych narodowości, pochodzeniu i wyznawanych wartościach.

¹⁸ A. Szymański, *Zanikające zawody włókiennicze w miastach powiatu kaliskiego od XVIII do XX wieku*, [w:] S. Kowalska (red.), *Dziedzictwo kulturowe Miasta Kalisza i Regionu Południowej Wielkopolski*, t. I („Ludzie niezwykli. Mniejszości narodowe i etniczne na terenie Miasta Kalisza. Unikatowe zawody i zakłady produkcyjne. Z dziejów kultury i oświaty”), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Kalisz 2011, s. 101-113

Dokument notarialny o ugodzie między stronami, który zachował się w aktach kaliskiego notariusza

Źródło: APK, Akta notarialne Jana Wyganowskiego z 1918 roku, sygn. 88, akt 424

Pełnomocnictwa, czyli plenipotencje najczęściej były stosowane w sprawach spadkowych, transakcjach handlowych, umowach kupna – sprzedaży. Stąd może nie stanowią tak istotnego źródła dla badań historycznych. Niemniej, na ich podstawie można dowiedzieć się wiele o ludziach, ich pochodzeniu, miejscu zamieszkania, posiadaniu, a niekiedy nawet wyznawanej religii.

Sporo wiedzy dostarczają również umowy dzierżawne. W Kaliszu większość tych umów była zawierana przez kupców żydowskich. Zazwyczaj przedmiotem dzierżawy były domy, małe zakłady produkcyjne, rzadziej dobra ziemskie, maszyny i urządzenia produkcyjne¹⁹.

Historyczne badania nad notariatem umożliwiają wgląd w dzieje pisma i książki oraz uświadomienie sobie jej roli i znaczenia dla ludzkości.

Jest to także swoisty dialog z przeszłością w zakresie szeroko rozumianej komunikacji społecznej. Pojawia się w tym aspekcie pytanie o rolę komunikacji piśmiennej jako narzędzia informacji w kontekście działalności organów administracji publicznej, władzy, stanowienia i stosowania prawa oraz zachowywania pamięci historycznej²⁰.

Akta notarialne stanowią też pomoc dla dyplomatyki w zakresie ważności i funkcjonowania dokumentu prywatnego oraz prywatno-prawnego. W tym obszarze powstają rozległe obszary badawcze jako istotny segment dziejów nad kulturą oraz rozwojem instytucji publicznych. Wpisują się w ten aspekt badania nad polskim notariatem nie tylko dwudziestego, ale i dziewiętnastego stulecia. Szczególne pola badawcze w zakresie penetracji naukowych dotyczą niewątpliwie dziejów akt, dokumentów, formularzy oraz kancelarii.

Dotychczas akty notarialne nie były częstym przedmiotem badań archiwistów. Archiwa polskie skupiały się bowiem na realizacji celów ustawowych²¹, tzn. udostępnianiu i gromadzeniu akt archiwalnych, opracowywaniu przewodników po zespołach archiwalnych, w których wykazuje się także akta notariuszy, etc.

Do akt archiwalnych częściej sięgają natomiast źródłoznawcy. Dla nich istotne jest ustalanie autorstwa aktów notarialnych jako źródeł historycznych. Widoczne jest to w różnych czasopismach fachowych, np. „Archeion”²² czy „Studiach Źródłoznaw-

¹⁹ H. Szymańska, J. Śmiałowski, *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, [w:] „Archeion” 1959, t. XXX, s. 43-67

²⁰ M. Walczak, *Rola inteligencji w kształtowaniu świadomości historycznej*, [w:] S. Wróbel (red.), *Iluzje pamięci*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Kalisz 2007, s. 351-361

²¹ Obecnie w Polsce tą problematykę reguluje ustawa z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2011 r., Nr 171, poz. 1016 z późn. zm.). Powyższy akt normatywny wszedł w życie 1 stycznia 1984 roku

²² Zob., np. H. Szymańska, J. Śmiałowski, *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, [w:] „Archeion” 1959, t. XXX, op. cit.

czych”²³, w których już przed laty zwrócono uwagę na faktografię i możliwości penetracji badawczych aktów notarialnych. Nastąpiło to zwłaszcza od 1959 roku, kiedy zaczęto przekazywać je do archiwów państwowych. W Kaliszu działania te przeprowadzono na przestrzeni 1959-1960 roku²⁴.

Wielu badaczy sięga do akt notarialnych o charakterze jednostkowym przy ustalaniu stanu zamożności i posiadania postaci historycznych. Pomocne są w tym inwentarze, dokumenty z licytacji, testamenty, cesje, itp. Inni badacze na podstawie zapisów notarialnych o charakterze statystycznym poprzez obliczenia ilościowe starają się wykorzystać zgromadzone w ten sposób dane do opisów życia codziennego różnych grup społecznych na określonym terytorium. Szczęólnego znaczenia nabiera wówczas ustalenie takich zjawisk, jak przepływ ludzi i kapitału, obrót nieruchomościami gruntowymi oraz budynkami. Dla historyków gospodarczych jest to zatem znamienite źródło wspomagające.

Pomimo rozproszenia informacji w różnych aktach notarialnych historyk na ich podstawie może ustalić różne artefakty z życia i działalności poszczególnych osób prywatnych, publicznych, a także świeckich oraz duchownych. Pomocne w tej materii są szczególnie inwentarze, umowy przedmałżeńskie (interczyzy) oraz testamenty. W taki sposób powstaje mikrohistoria w odniesieniu do lokalnych zbiorowości ludzkich, miast, środowisk.

Dla historyków zasadniczym problemem jest kwestia porządkowania, systematyzowania oraz badania aktów notarialnych. Z powodu czasochłonności i żmudnej kwerendy, niejeden badacz, nie skłania się do formułowania sądów uogólniających. Pracę tę zapewne ułatwi postępująca w szybkim tempie digitalizacja dokumentów archiwalnych, w tym i akt notarialnych, w większości polskich archiwów państwowych²⁵.

Dane pochodzące z akt notarialnych w sprawach masowych, które w gruncie rzeczy cechują się jednorodnością, historyk może konfrontować z informacjami uzyskanymi z analizy ksiąg hipotecznych oraz dokumentów podatkowych. Akta hipoteczne przypisane są do nieruchomości, z kolei spisy podatkowe posiadają strukturę alfabetyczną lub uporządkowaną pod kątem wykonywanych zawodów i profesji. Konfrontacja akt notarialnych z aktami hipotecznymi w odniesieniu do jednorodnych zagadnień może być wyjątkową bazą dla syntez uogólniających. Mimo, iż zabieg badawczy

²³ Zob., np. J. Kazimierski, *Akty notarialne i ich znaczenie dla badań historycznych XIX wieku*, [w:] „*Studia Źródłoznawcze*” 1959, t. IV, s. 109 i nn

²⁴ Szerz. R. Szczepaniak, *Archiwum Państwowe w Kaliszu – jego przeszłość i dzisiejsza działalność*, [w:] „*Archeion*” 1966, t. XLIII, s. 85-90

²⁵ K. Skupieński, *Notariat i akta notarialne jako przedmiot badań historyka*, [w:] S. Piątkowski, K. Skupieński (red.), *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX–XX wieku*, Zakład Archiwistyki Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Radomskie Towarzystwo Naukowe, Radom 2004, s. 16-18

polegający na konfrontacji akt notarialnych, hipotecznych oraz podatkowych jest wyjątkowo żmudny, stanowi zarazem wyjątkowo wiarygodne źródło dla badaczy.

W dziedzinie historii akta notarialne mogą stanowić istotne źródło subsydiarne w wielu szczegółowych subdyscyplinach. Przykładowo dla poznania historii budownictwa, gdyż w aktach notarialnych można odnaleźć opisy, plany i lokalizację posesji prywatnych (np. domów), komunalnych (np. kamienic czynszowych); budynków przemysłowych i gospodarczych (np. fabryk, kuźni, gorzelni, wiatraków) oraz ich wyposażenia (np. garderoba, sprzęty codziennego użytku, naczynia kuchenne, meble, zegary, książki, maszyny do szycia, narzędzia pracy). Jest to zatem rzetelna i wyjątkowa faktografia do dziejów życia codziennego, przemysłu, handlu oraz rzemiosła w miastach i na terenach wiejskich. Dostarczają one informacji, które mogą być pomocne również dla poznawania dziejów wojskowości (np. fortyfikacja miasta, stacjonowanie i przemarsze obcych wojsk, koszary, kasyno i kasa gubernialna w Kaliszu).

Notariaty i akta notarialne są znamienitym źródłem wiedzy także dla historyków prawa. Można czerpać ją z artykułów, które ukazują się na łamach wydawanego przez Stowarzyszenie Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej fachowego czasopisma ciągłego „Rejent” (ukazuje się od 1991 r.) oraz „Nowego Przeglądu Notarialnego” (kwartalnik, od 1999 r.), którego wydawcą jest Rada Izby Notarialnej w Warszawie.

Warto sięgnąć także do zachowanych opracowań z okresu międzywojennego, zwłaszcza „Przeglądu Notarialnego” (wydawany od 1922 r.) oraz „Notariatu – Hipoteki” (od 1931 r.).

Wspomniane wydawnictwa ciągle nadal stanowią cenne źródło informacji o kierunkach działalności ówczesnych notariuszy.

Oprócz tych czasopism funkcjonowały jeszcze wydawnictwa ciągle publikowane przez organy innych profesji prawnych, np. „Palestra” (miesięcznik, pierwszy numer ukazał się w 1924 r.²⁶), która do dziś pozostaje głównym pismem środowiska adwokatów w Polsce.

W piśmiennictwie z zakresu historii prawa praktycznie funkcjonują zaledwie dwie znaczące monografie poświęcone dziejom notariatu polskiego autorstwa Doroty Malec²⁷. Badaczka postawiła tezę, iż pewne okresy dziejowe notariatu w Polsce nie zostały opracowane zbyt obszernie, ani syntetycznie²⁸.

²⁶ Pierwotnie czasopismo „Palestra” było wydawane we Lwowie (1910 r.). Ukazało się jednak tylko kilka numerów. Wydawnictwo to zostało reaktywowane w 1924 roku przez warszawskich adwokatów. Z czasem stało się pismem ogólnopolskim

²⁷ D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007 oraz teje autorki: *Notariat Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002

²⁸ D. Malec, *Notariat w badaniach historyków prawa*, [w:] S. Piątkowski, K. Skupieński (red.), *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX–XX wieku*, op. cit., s. 19-20, 25

Należy podkreślić, iż mała jest również wiedza o ludziach tworzących notariat, ich roli w rozwoju społecznym, gospodarczym i kulturalnym; ewolucji samej instytucji notariatu i podstawach prawnych jego funkcjonowania, historii i przeobrażeń zachodzących w formie działania kancelarii, aktów oraz dokumentów stosowanych przez rejentów. Ponadto penetracji badawczej nadal wymagają dzieje międzywojennego notariatu w skali poszczególnych regionów.

Nieliczona liczba informacji w aktach notarialnych może okazać się przydatna także dla badań bibliologicznych. Badacze dziejów książki i czytelnictwa zwracali na to uwagę już w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku²⁹. Dla historyków książki dostarczały one danych o zbiorach prywatnych, kolekcjach bibliofilskich, wydawnictwach publikowanych przez księgarzy i drukarzy.

Potwierdzeniem informacji uzyskanych z pamiętników, ogłoszeń prasowych, katalogów wydawniczych itp., dla badaczy dziejów książki, księgarstwa i czytelnictwa okazują się wielokrotnie akty notarialne, które posiadają charakter urzędowy. Co prawda cechuje ich masowość i trudność w wyprowadzaniu jednorodnych spraw w odniesieniu do różnych warstw społecznych. W przypadku badań bibliologicznych jest to potencjalnie możliwe w takich aglomeracjach jak Warszawa czy Kraków, bowiem w nich warstwa inteligencka zawsze była silnie wyodrębniona i aktywna.

W aktach notariuszy można spotkać dokumenty, których przedmiotem są zbiory epistolograficzne, kartograficzne, filatelistyczne; kolekcje książek, starodruków, rękopisów, map. W świetle powyższego można poznać stan zamożności, płęć, wykształcenie, profesję, charakter zbiorów i kolekcji prywatnych, zainteresowania czytelnice oraz kulturę umysłową, pochodzenie, koligacje rodzinne i towarzyskie, zawierane transakcje, wycenę i obieg zbiorów, a także rodzaje książek objętych kontrolą cenzora lub „zakazanych” w danej grupie społecznej.

Należy podkreślić, iż akty notarialne stały się ważnym elementem ustalania własności dóbr ruchomych i nieruchomości po drugiej wojnie światowej. Nawet po upływie dziesięcioleci od zakończenia drugiej wojny światowej, szczególnie w realiach Trzeciej Rzeczypospolitej, po 1989 roku, akty notarialne pozwalają ustalać prawa własności do nieruchomości, dzieł sztuki oraz różnych dóbr kultury.

²⁹ M.J. Lech, *Materiały do dziejów książki i czytelnictwa w okresie zaborów w archiwach polskich*, [w:] „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1969, t. V, s. 23 i nn.; M. J. Lech, *Akta notarialne jako źródła do badań nad księgozbiorami domowymi. Studium źródłoznawcze*, [w:] „Studia o książce”, t. IX, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe Resortu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 187-201; H. Chamera, *Akta hipoteczne i notarialne jako źródła badań nad księgozbiorami prywatnymi XIX–XX wieku. Zagadnienia metodologiczne*, [w:] „Z badań nad księgozbiorami historycznymi” 1977, z. 3, op. cit. Por. A. Dymmel, *Akta notarialne w badaniach bibliologicznych*, [w:] S. Piątkowski, K. Skupieński (red.), *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX–XX wieku*, op. cit., s. 27-36

Proces zwracania dóbr dawnym właścicielom lub ich spadkobiercom nie byłby możliwy bez wsparcia w postaci międzywojennych aktów notarialnych. Restytucja dóbr kultury i dyplomatyczne zabiegi o zwrot zagrabionych polskich dóbr kultury znajduje również ważne dokumentacyjne wsparcie w wielu aktach notarialnych potwierdzających ich proveniencję oraz prawo do własności dawnych właścicieli instytucjonalnych i prywatnych.

Dokumenty kaliskich notariuszy dostarczają ponadto wiedzy o umowach na dostawę towarów, sklepach, rzemiośle, warsztatach usługowych, dostawach dla wojska. Poza tym w dokumentach notarialnych sporo jest informacji także o nieruchomościach, powinnościach, stosunkach rodzinnych w okolicznych wsiach.

Schemat funkcjonowania notariatów kaliskich był podobny jak w innych regionach II Rzeczypospolitej. Wiarygodność dokumentów notarialnych nie budziła wątpliwości, gdyż notariusz w czasach dwudziestolecia międzywojennego posiadał status funkcjonariusza publicznego³⁰. Zdarzają się w aktach notarialnych, co prawda różne nieścisłości i pomyłki, ale mają one marginalny charakter. Dokumenty notarialne charakteryzuje stabilność formy, co umożliwia porównywanie ich treści w długim okresie czasu.

W aktach notarialnych zdeponowanych w Archiwum Państwowym w Kaliszu znajdują się akta notariuszy także z Kępna, Pleszewa, Ostrzeszowa, Koźmina, Krotoszyna i Ostrowa Wielopolskiego. W tych miastach powiatowych kaliscy notariusze również zaznaczyli swoją obecność w życiu społeczno-gospodarczym, zwłaszcza, iż niektórzy z nich chociaż kancelarie notarialne prowadzili w Kaliszu, to mieszkali poza Kaliszem.

Coraz częściej do akt notarialnych zagląдают profesjonalni badacze genealogii rodowych, zarówno wykształceni w tej dziedzinie historycy, jak i amatorzy poszukujący własnych korzeni. Luki w łańcuchu genealogicznym w niejednym przypadku udaje się ustalić poprzez odnaleziony notarialny testament, intercyzę przedmałżeńską, umowę kupna – sprzedaży, itp.

W odniesieniu do społeczności Miasta Kalisza akty notarialne pozwalają w wielu przypadkach prześledzić dzieje rodzin żydowskich, po których nie pozostał żaden ślad po drugiej wojnie światowej. Zapisy notarialne są niekiedy jedynym świadectwem ich aktywności społecznej, zawodowej, pozycji materialnej, koneksji rodzinnych.

W pierwszych latach wojny i okupacji hitlerowskiej sporo czynności prawnych dotyczyło ludności żydowskiej. Były to niekiedy umowy kupna – sprzedaży zawierane już pod przymusem, ponieważ znajdowały się pod komisarycznym zarządem niemieckich władz okupacyjnych. W takich okolicznościach zawierano również umowy daro-

³⁰ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 501

wizny oraz sporządzano testamenty. Niejednokrotnie były to ostatnie ślady obecności żydowskich mieszkańców w rodzinnym mieście.

Dla rozpoznania dziejów wielokulturowego Miasta Kalisza akta notarialne są ważnym źródłem historycznym, wspomagającym bieżące historyczne poszukiwania badawcze i weryfikowanie funkcjonujących w historiografii regionalnej sądów i faktografii o dziejach Kalisza.

Źródła archiwalne

- A P K, Akta notarialne Aleksandra Blizińskiego z lat 1921-1934, zespół archiwalny nr 126.
A P K, Akta notarialne Feliksa Bruśnickiego z lat 1903-1935, zespół archiwalny nr 128.
A P K, Akta notarialne Wojciecha Cybulskiego z lat 1890-1929, zespół archiwalny nr 130.
A P K, Akta notarialne Józefa Dzierzbickiego z lat 1898-1933, zespół archiwalny nr 131.
A P K, Akta notarialne Aleksandra Rudzkiego z lat 1919-1933, zespół archiwalny nr 134.
A P K, Akta notarialne Jana Wyganowskiego z lat 1904-1951, zespół archiwalny nr 138.
A P K, Akta notarialne Zbigniewa Dulęby z lat 1935-1939, zespół archiwalny nr 414.
A P K, Akta notarialne Józefa Frycza z lat 1934-1939, zespół archiwalny nr 415.
A P K, Akta notarialne Romana Kamińskiego z lat 1935-1939, zespół archiwalny nr 417.
A P K, Akta notarialne Jerzego Metelskiego z lat 1934-1939, zespół archiwalny nr 420.

Bibliografia

- B a r d a c h J., B. Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia państwa i prawa polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
- C h a m e r s k a H., *Akta hipoteczne i notarialne jako źródła badań nad księgozbiorami prywatnymi XIX-XX wieku. Zagadnienia metodologiczne*, [w:] „Z badań nad księgozbiorami historycznymi” 1977, z. 3.
- D y m m e l A., *Akta notarialne w badaniach bibliologicznych*, [w:] S. Piątkowski, K. Skupieński (red.), *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX-XX wieku*, Zakład Archiwistyki Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Radomskie Towarzystwo Naukowe, Radom 2004.
- K a z i m i e r s k i J., *Akty notarialne i ich znaczenie dla badań historycznych XIX wieku*, [w:] „Studia Źródłoznawcze” 1959, t. IV.
- K o w a l s k a S., *Notariat Miasta Kalisza w dobie dwudziestolecia międzywojennego (1918-1939)*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Kalisz 2012.
- L e c h M.J., *Materiały do dziejów książki i czytelnictwa w okresie zaborów w archiwach polskich*, [w:] „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1969, t. V.
- L e c h M.J., *Akta notarialne jako źródła do badań nad księgozbiorami domowymi. Studium źródłoznawcze*, [w:] „Studia o książce”, t. IX, Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe Resortu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979.
- M a l e c D., *Notariat w badaniach historyków prawa*, [w:] S. Piątkowski, K. Skupieński (red.), *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX-XX wieku*, Zakład Archiwistyki Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Radomskie Towarzystwo Naukowe, Radom 2004.
- M a l e c D., *Notariat Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002.

- M a l e c D., *Dzieje notariatu polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- S k u p i e Ń s k i K., *Notariat i akta notarialne jako przedmiot badań historyka*, [w:] S. Piątkowski, K. Skupieński (red.), *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX–XX wieku*, Zakład Archiwistyki Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Radomskie Towarzystwo Naukowe, Radom 2004.
- S z c z e p a n i a k R., *Archiwum Państwowe w Kaliszu – jego przeszłość i dzisiejsza działalność*, [w:] „Archeion” 1966, t. XLIII.
- S z y m a Ń s k a A., *Zanikające zawody włókiennicze w miastach powiatu kaliskiego od XVIII do XX wieku*, [w:] S. Kowalska (red.), *Dziedzictwo kulturowe Miasta Kalisza i Regionu Południowej Wielkopolski*, t. I („Ludzie niezwykli. Mniejszości narodowe i etniczne na terenie Miasta Kalisza. Unikatowe zawody i zakłady produkcyjne. Z dziejów kultury i oświaty”), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Kalisz 2011.
- S z y m a Ń s k a H., Śmiałowski J., *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, [w:] „Archeion” 1959, t. XXX.
- U s t a w a z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2011 r., Nr 171, poz. 1016 z późn. zm.).
- W a l c z a k M., *Rola inteligencji w kształtowaniu świadomości historycznej*, [w:] S. Wróbel (red.), *Iluzje pamięci*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Kalisz 2007.